TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 6, Sayı: 23, Aralık 2019, s. 148-163

Arş. Gör. Mehmet CİHANGİR

Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehmet-cihangir@hotmail.com

DOĞULU İKİ YAZARIN KALEMİNDEN BİR KENT OLARAK PARİS¹

Özet

Modern dönemde teknolojik olanakların gelişmesi, kişi ve kişilere daha rahat ve kolay seyahat etme fırsatları sunmaktadır. Bu olanaklar sayesinde insanlar, farklı gerekçelere dayanan seyahatler gerçekleştirmektedirler. Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya tüm dünya ülkeleri bu seyahatlere hedef olmakta ya da bu seyahatlerin kapsamına girmektedir. Bu seyahatleri gerçekleştirenlerden bazıları, edindikleri izlenimleri kağıda dökerek, seyahatnameler olarak bilinen eserlerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Bu makalede, Rifâa' Râfi' el-Tahtâvî'nin *Paris Gözlemleri* ve Hayrullah Efendi'nin *Avrupa Seyahatnamesi* adlı eserlerinde bir Avrupa kenti olan Paris'in mekânsal özellikleri ele alınacaktır. Mısır ve Türk toplumunda Batıyı ve Batılıları tanıtmaya amacı taşıyan bu eserlerde ortaya konulan tespitlerin birbirleriyle örtüşen ve çelişen yönleri, yazarlarının Batı ve Batılı karşısında nesnel ve öznel yaklaşımlarına da ışık tutacaktır. Oksidental ve oto-oryantalist bakış açılarından faydalanılarak yapılacak bu çalışmada, imge merkezli çözümleme yönteminden ve karşılaştırmalı edebiyat verilerinden de yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rifâa' Râfi' el-Tahtâvî, Hayrullah Efendi, Paris Gözlemleri ve Avrupa Seyahatnamesi, Paris.

¹ Bu makale, "Rifâ'a Râfi' El-Tahtâvî'nin *Paris Gözlemleri* ve Hayrullah Efendi'nin *Avrupa Seyahatnamesi* Adlı Eserlerine Yansıyan Batı Ve Batılı İmgesi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

PARIS AS A CITY FROM THE PERSPECTIVE OF TWO ORIENTAL AUTHORS

Abstract

The improvement of technological opportunities in modern era give people more comfortable and easy chances. By way of this opportunities, people have travels on different motives. All the countries of the world from East to West and from West to East become the target or are included in the scope of this travels. Some persons who have this travels write their observations and bring out works known as the travelogues.

In this article, in Works named Rifâa' Râfi' el-Tahtâvi's *Paris Gözlemleri* and Hayrullah Efendi's *Avrupa Seyahatnamesi* will be discussed the spatial features of Paris. The overlapping and contrasting aspects in this books which were wrote for the introduction West and Western in Egypt and Turkish society will bring clear up their authors's objective and subjective approaches towards West and Western. In this study will be benefit from occidentalist and auto-orientalist perspectives and image centered analysis method and comparative literature data.

Key Words: Rifâa' Râfi' el-Tahtâvî, Hayrullah Efendi, Paris Gözlemleri ve Avrupa Seyahatnamesi, Paris.

Giriş

Rifâa' Râfi' el-Tahtâvi'nin, ortaya koyduğu edebî ve kültürel çalışmalarla Arap edebiyatında kendisini ispat etmiş önemli bir yazar olduğu söylenebilir. Özellikle, asıl adı *Tahlîsu 'l-İbrîz fî Telhîsi Barîz ev ed-Dîvânü'n-Nefs bi İvâni Bârîs* olan ve 1992'de Cemil Çiftçi aracılığıyla Arapçadan *Paris Gözlemleri* başlığıyla Türkçeye çevrilen seyahatnamesi ise, onun sadece Arap coğrafyasında değil, tüm dünyada tanınmasına katkı sağlayan önemli bir çalışmadır. Bu eser, yazarın 1826 ile 1831 yılları arasında yaklaşık beş yıl bulunduğu Paris'teki izlenimlerinden oluşmaktadır. Batının, kültürel, sosyal, sanatsal, edebî ve daha birçok özelliğini yerinde gözlemleme imkânı bulan El-Tahtâvî, bu izlenimlerini, kitabında çok ayrıntılı bir şekilde okurlara sunmuştur. Tıp doktoru, edebiyatçı ve tarihçi olan Hayrullah Efendi ise 1862 ve 1864 yıllarında sağlık gerekçesiyle iki kez bulunduğu Avrupa'daki seyahat notlarını Avrupa Seyahatnamesi adıyla kitaplaştırmıştır. Yazar, bu eserinde Batılı unsurları dikkatle gözlemlemiş ve bu izlenimleri detaylı bir şekilde kaleme almıştır. Bu çalışmada, söz konusu her iki eserde önemli bir yer tutan Paris'in mekânları ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk olarak kent kavramının tanımı ve işlevi hakkında çok kısa bilgiler vermekte ve bu terimin edebiyat disiplini içerisinde ne tür bir işlev icra ettiği üzerinde durmakta fayda olabilir:

“Kentler, yüzyıllar boyu bir arada yaşayan insanların yaşam biçimlerinin, alışkanlıklarının, anılarının, kültürlerinin şekillendirdiği fiziksel mekânlar olmalarının yanı sıra uygarlık, edebiyat, sanat, ortak dil, kimlik ve anlam bütünlüğünün bir arada gözlemlendiği ve bu bütünlüğün kuşaktan kuşağa aktarılması ile şekillenen sosyo-kültürel mekânlardır” (Günay, 2009: 509).

TİDSAD

Günay’a göre kentler, hem insanların yaşamlarını geçirdikleri fiziksel mekânlardır hem de sosyal, kültürel olguların gelişim ve dönüşüm geçirdiği yerlerdir. Yazar, özellikle kentlerin, medeniyetin önemli unsurları sayılan sanatın, edebiyatın kuşaklararası sürekliliğine sağladığı katkıya vurgu yapmaktadır. Yasemin Hayta da, kentlerin bu çok yönlü özelliğine göndermede bulunmakta ve kavramı sınırları çizilmiş bir tanıma sokmanın zorluğuna dikkati çekmektedir:

“Kent kavramı sadece fiziki bir mekân ve nüfus tanımı olmanın ötesinde bir anlama sahiptir. Aynı zamanda köklü yapılanmalar sürecini ifade etmekte olduğundan, kent hakkında çalışmalar ve araştırmalar birçok farklı disiplin tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle kent, çok boyutlu ve sınırları kesin olmayan bir çalışma alanı olup, kent kavramının tek bir tanımla açıklamaya çalışmak belirtildiği üzere kentin çok boyutlu bir unsur olması ve farklı zaman dilimlerinde, toplumdan topluma değişmesi sebebi ile oldukça güçtür. Yapılan tanımlamalar birleştirildiğinde kentin tarımsal olmayan üretim yapıldığı, kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine ulaşmış bir mekân olması ön plana çıkmaktadır” (Hayta, 2016: 166).

Hayta, kent kavramının pek çok disiplin tarafından ele alınmasını, terimin çok boyutlu anlamsal özelliğine bir işaret olarak açıklamaktadır. Sınırları tam olarak tespit edilemeyen bu çok yönlü anlamsal boyut, kent teriminin tanımına da etki eden önemli bir faktör olduğu vurgulanmaktadır. Ancak bütün zorluklarına rağmen terimi, belli bir çerçeve üzerinden tanıma kavuşturmanın gerekli olduğu unutulmamalıdır. Lynch, kent olgusunun tanımsal ve işlevsel çerçevesini üç önemli ilke ile açıklamaya çalışır ve bunları özdeşlik, yapı ve anlamdan oluşan üç özellik şeklinde sıralar:

“Özdeşlik ilkesi bir kimlik ve kültür katmanı olarak kentin biricik ve benzersiz oluşunu ifade eder. Kentin bizzat kendisi olması, başkasından esinlenmeden kendi yapısal unsurlarına bağlı kalarak var olması beklenir. [...] Kent imgesinde bir diğer ilke olan yapı, kentin görünümü yani fiziki ve mekânsal biçimlerine karşılık gelir. Binalar, yollar, köprüler, meydanlar, anıtlar, evler ve bütün bu yapıların mimari özellikleri, görünümleri, biçimsel anlamları o kentin imgesinin başat kaynağı olur. Hiçbir şekilde kent imgesi onun yapısal özelliklerinden, yapı değerlerinden ayrılamaz, kopamaz. Bu bakımdan her yapı aslında o kent imgesine atılan bir imza, bir çentiktir ve bundan dolayı da kültürel, iktisadi, dini, siyasi vb. kimi şifreleri taşır. Son ilke olarak ifade edilen husus ise aslında o imgenin var olmasını tamamlayan anlamdır. Anlam kentin her yerine ve her şeyine sinen ve onun kimliğinin ipuçlarını ele veren, kenti okutan, kenti gezdiren, kentten manalar belki de dersler çıkaran temel yapıdır” (Lynch, 1996: 157; akt. Alver, 2009: 429).

Lynch, kent kavramına getirdiği tanımsal ve işlevsel açıklamada birçok faktöre vurgu yapmaktadır. Sayılan her bir faktörün, kent imgesine katkı sağlayan önemli birer unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamında yazar ilk olarak, kentin kimlik ve kültür boyutuna dikkati çekmektedir. İkinci olarak binalar, yollar, köprüler, meydanlar gibi unsurların, kentin görünümüne etki eden ve kentin şifrelerini taşıyan yapılar olduğunu belirtmektedir. Üçüncü olarak ise, kentin kendine özel anlamsal yönüne göndermede bulunmaktadır. Bu bağlamda bir kenti, sadece içinde yer alan mekânsal yapılarıyla açıklamaya çalışmanın, kavramın sınırlı bir çerçeve içerisine

hapsedilmesine yol açacağı söylenebilir. Bu konu bir kent olarak İstanbul üzerinde daha somut olarak örneklendirilebilir. İstanbul, sadece içerisinde barındırdığı mimari yapılardan dolayı dünyada kendisinden söz ettiren bir kent olmadığı, sahip olduğu kültürel, sosyal, tarihsel artalanın bir bütün olarak ona özel bir kimlik kazandırdığı düşünülebilir. Dolayısıyla bir kentin mekânsal yapılarıyla, kültürel, tarihsel, sosyal arkaplanının birbirini tamamlayarak ona anlam kazandırdığı ifade edilebilir. Özetle, kent kavramının uygarlığın gelişiminde ve medeniyetin ilerlemesinde önemli işlevlere sahip olduğu söylenebilir.

Modern Dönemde Paris

Bu çalışmada ele alınacak konunun kapsamı gereği, bir kent olarak Paris'in modern dönemdeki siyasal, kültürel, sosyal yönüne de vurgu yapmakta fayda vardır. Modern döneme geçişle birlikte genel olarak Fransa'nın, özelde ise Paris'in dünya devletleri içerisinde önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir; "Fransa XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına dek Batı'nın en büyük devleti sayılıyordu; Avrupa ulusları, Fransız dili ve göreneğini her bakımdan örnek alıyorlardı" (Akıncı, 1973: XIV). Söz konusu dönemde Fransa'nın güçlü bir devlet olması, onun kültürel, sosyal yönüne de katkı sağlayan ve dünya devletleri arasında söz sahibi olmasına etki eden önemli faktörlerden biri olarak açıklanabilir; "bu dönemin metinlerine bakılırsa genel olarak Paris imgesinin, zevk/medeniyet kavramlarıyla alakalı olduğu fark edilmektedir. Nitekim Paris'in, Fransız kültürünün egemenliğini sürdürdüğü bu yıllarda kültür başşehri olarak kabul edilmesi normaldir" (Bedin, 2012: 6-7).

Bu bağlamda Fransa'nın ekonomik ve siyasal gücünün doğrudan ve dolaylı olarak sosyal kültürel, sanatsal edebî alanlarda da kendisini göstermesine fırsat sunmuştur denebilir. Nitekim söz konusu dönemde bir başkent olarak Paris dünyadaki pek çok medeniyete ilham kaynağı olduğu, farklı dillere ve dinlere mensup pek çok milletin bu şehri ziyaret edip, buradan kendisine bir kazanım elde etmeye çalıştığı söylenebilir; "18. yüzyılda insanlar ne büyük beklenti, merak ve sabırsızlıkla ayak basmışlardı Paris'e. Değil mi ki, bu kent, kentlerin kraliçesi, birçok ülke için estetiğin ve modanın kaynağı, mutlakiyetçi hükümetin, aydınlanmanın ve eleştirel düşüncesinin çıkış noktasıydı" (Löschburg, 1998: 83).

Türk ve Arap Edebiyatında Paris

Fransa'nın siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal anlamdaki gücünün, doğal olarak Türk ve Arap toplumları üzerinde de etki göstereceği göz ardı edilemez. Bu bağlamda yapılan incelemelerde, söz konusu etkinin yansımalarını görmek mümkündür. Söz gelimi, Tanzimat sonrası dönemle birlikte birçok konuda Türk toplumunun yönünü Doğu'dan Batı'ya çevirmesi örnek olarak sunulabilir. Benzer durumun Türk ve Arap edebiyatlarında da kendisini gösterdiği söylenebilir. Bu dönemde Türk edebiyatında Nabizade Nazım, Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Şemseddin Sami, Ahmet Midhat Efendi gibi birçok Türk yazarın ortaya koydukları edebî, kültürel çalışmalarda Fransa'nın, dolayısıyla Paris'in çok fazla yer edindiği görülmektedir. Söz gelimi Ahmet Midhat Efendi'nin, *Paris'te Bir Türk* adlı eserinde kent, şu ifadeler üzerinden okurlara aktarılır:

“Paris bir şehir-i azimdir ki insan-ı kâmil nazarında her tarafının itibarı birdir. Zira hangi tarafında bulunsanız arzu eylediğiniz etrafa sizi derhâl isal için faytonlar gibi, omnibüsler gibi, şimendiferler gibi, nehir vapurları gibi binlerce vesait-i nakliye emrinize, yani beş on paranıza muntazırdılar. Herhangi tarafta olsanız gecenizi geçirebilirsiniz. Öyle İstanbul'da olduğu gibi maâzallahü tealâ geceyi Fatih'te geçirmeye mecburiyet elverip de bir ahbap hanesi dahi bulunmaz ise, bakkal dükkânında zeytin, ekmek yiyerek kahvehane peykesinde (O da kahveci razı olursa. Çünkü sizi kabule hiç mecburiyeti yoktur) beytutete muhtaç kalmazsınız” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 115).

Ahmet Mithat Efendi, adı geçen eserinde, ulaşım ve konaklama yönünden öyle etkileyici bir Paris imgesi ortaya koymaktadır ki, okur üzerinde bunun yansımaları göz önüne alındığında ortaya çıkacak etkinin derecesini tahmin etmek zor olmayacaktır. Hatta yazar, sözlerinin tesir gücünü artıma adına Paris'in sahip olduğu özelliklerle, İstanbul'daki olanaklar arasında karşılaştırma yoluna da gittiği görülmektedir. Ahmet Midhat Efendi'nin sergilediği bu tutum, Edward Said'in Doğu'dan Batı'ya giden kimselerin özelliklerini sayarken ifade ettiği “Batı'nın ileri kültüründen bir şey öğrenmek, bu kültür karşısında şaşakalmak için oradaydılar” (Said, 2008: 216) sözünü hatırlatmaktadır. Said'in bu yaklaşımı, Doğulu toplumların, Batılıların kendilerinden daha iyi/bilgili olduklarını kabullendiklerine dair peşin bir hükümle Batıya gittiklerine bir gönderme olarak yorumlanabilir.

Modern Arap edebiyatında da Paris'in çok önemli bir yere sahip olduğu ve ortaya konan eserlerde Paris'le ilişkili çok fazla imgenin bulunduğu söylenebilir. Bu konuda modern Arap edebiyatı yazarlarından Fransîs b. Fethullah Merrâş ve Ahmet Faris eş-Şıdyak örnek olarak verilebilir. 1866 yılında Paris'e giden ve burada iki yıl kalan Fransîs b. Fethullah Merrâş, bu süre zarfındaki Paris izlenimlerini *Rihle ilâ Bârîs* adlı bir çalışmayla kitaplaştırır. Lübnanlı yazar Ahmet Faris eş-Şıdyak ise, *Keşfü'l-Muhabbâ an Fünûni Urubbâ* adlı çalışmasında, 1848 yılında gittiği İngiltere ve Fransa'daki izlenimlerinden bahseder. Özellikle Londra ve Paris'te bulunan tarihî ve turistik mekânların üzerinde durur (Yazıcı, 2006: 118-119). Dolayısıyla gerek Türk ve gerekse Arap edebiyatından Paris hakkında benzer içeriklere sahip daha pek çok eseri burada sıralamak mümkündür. Ancak konunun kapsamı gereği örnek sayısını bu çalışmalarla sınırlandırarak, bu makalede incelenecek *Paris Gözlemleri* ve *Avrupa Seyahatnamesi* adlı eserlerdeki Paris imgesine geçilebilir.

***Paris Gözlemleri ve Avrupa Seyahatnamesi* Adlı Eserlerde Bir Kent Olarak Paris**

Söz konusu kapsamda ele alınan bu iki eserde, farklı Avrupa kentlerinden bahsedilmişse de, asıl aktarımların Paris izlenimlerinden oluştuğu söylenebilir. Mesela el-Tahtâvî, çok kısa bir zaman diliminde Marsilya'da bulunmuşsa da, yaklaşık dört yıl Paris'te kaldığı için eserinde Paris hakkında çok fazla detay paylaşır. Eserinin *Paris Gözlemleri* adını alması da bu konuya işaret eder. Hayrullah Efendi ise, eserinde Berlin, Londra gibi diğer Avrupa başkentlerine dair tanıtıcı kısa bilgiler vermiştir. Ancak onun, Paris üzerinde çok fazla durduğu ve izlenimler aktardığı ifade edilebilir. Her iki eserde Paris'in övücü ve hayret dolu söylemlerle okurlara sunulduğu söylenebilir. Bir diğer ifadeyle her iki yazarın Paris'in içerisinde yer alan mekânlardan çok fazla etkilenmiş oldukları görülmektedir.

El-Tahtâvî kendisindeki bu hayranlığı “Dünya’da Paris’ten daha bayındır bir kent yoktur” (El-Tahtâvî, 1992: 82) sözüyle dile getirirken, Hayrullah Efendi ise Paris’in kendisinde bıraktığı etkiyi “Paris’te sanayi’ ve maârif-i beşeriyye derece-i kemâle varmıştır. (Bundan sonra) ilerler ise dahi yine Paris’te iler(liyecektir)” (Hayrullah Efendi, 2002: 166) açıklamasıyla özetler. Hayrullah Efendi, Paris üzerine eserinin pek çok yerinde olumlu yaklaşımlar ortaya koyduğu söylenebilir. Mesela “Cihânın her nev’ ahvâlini ta’dâd kabildir. Fakat bu Paris’in medh ü senâsın yâd müşküldür” (Hayrullah Efendi: 91) ifadesiyle, tıpkı el-Tahtâvî gibi, ileri derecede hayranlık içeren bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Hayrullah Efendi, Paris ile ilgili diğer bir paylaşımında “zira bu şehrin nizamı ile vaz’ olunmuştur ki olmaz şey olmaz, yoktur dahi yoktur. Onun için her ne emel olunur ise, para olduğu hâlde bulunur” (Hayrullah Efendi, 2002: 100) ifadeleriyle Paris’i övmeye devam eder. Her iki seyyahın ortaya koyduğu Paris izlenimleri, çok fazla övgü ve hayret içeren özellikler taşıdığı görülmektedir.

El-Tahtâvî ve Hayrullah Efendi, Paris’i her yönden gözlemlemişler ve bu izlenimleri eserlerinde çok detaylı bir şekilde okurlara sunmuşlardır. El-Tahtâvî, Paris adının kökenine kadar inmiş ve kent hakkında şöyle bir açıklamada bulunmuştur; “sen nehri etrafında yaşayan, Parizyin veya Pariziyyin adıyla anılan bir topluluktan dolayı bu şehre Paris adı verilmiştir. Bazılarının dediği gibi Paris; meşhur bir adamın ismi olup sonradan bu şehrin adı olmuş değildir” (El-Tahtâvî, 1992: 82). Yazar, Paris isminin kökeni hakkında yaptığı açıklamadan sonra, kenti mimari özellikleri yönünden de paylaşmayı ihmal etmez:

“Paris ortadan ikiye ayrılmış olup Şibra ve Ebu Zu’bul yolları gibi yolun iki tarafı birbirine müsavi ağaçlar ile süslenmiştir. Şöyle ki; yaz mevsiminde yolda yürüten insan bu ağaçların gölgesinde gider ve güneş görmez. Bu özelliği taşıyan yola “bulvar” adı verilir. [...] Şehir içindeki bulvarların toplamı 22 adettir. Şehir içinde Mısır’daki Rumiyle Meydanı genişliğinde 75 meydan, Babü’n-nasr şeklinde 58 kapı, dört adet küçük haliç; Arabistan’da bulunan ve “naur” adıyla anılan sakiyeler gibi 3 adet büyük su dolabı, 86 sarnıç ve yollar üzerinde 114 çeşme vardır” (El-Tahtâvî: 93).

El-Tahtâvî’nin, Paris’in kentsel özelliklerinden çok detaylı bir şekilde bahsettiği görülmektedir. Hatta rakamlar üzerinden bu yapıları paylaşması, onun Paris izlenimlerindeki dikkatine ve gözlemlerindeki detaycılığına bir vurgu olarak açıklanabilir. Ayrıca bu yapıları, kendi kültür coğrafyasından yerlerle benzerlikler kurarak aktarması, okurlarının gözünde bu yapıları daha anlaşılır kılmayı hedeflediğini düşündürmektedir. Seyyahın, bazı ifadelerinde sayısal veriler kullandığı, bazı paylaşımlarında ise, bu mekânlarda kullanılmış maddelere varıncaya kadar detaylandırdığı gözlerden kaçmamaktadır:

“Paris, hem Fransa’nın başkenti, hem de en büyük şehirlerinden birisidir. Bu nedenle, yapılarının zerafetini, ediplerinin nezaketini dil ile anlatmak mümkün değildir. Bizzat görmek gerekir. Yapılarında mermer ve ziynet eşyası pek bulunmadığı için kusurlu olduğunu söylemek mümkün ise de; şekline, tertip ve düzenine bir diyecek bulunmaz. Duvarlarının temelleri ve dış kısımları tamamen yontma taştan olup iç kısımlarının çoğu ahşaptandır. Mermer az bulunduğu için çoğu evlerin ve konakların direkleri renk renk nakışlarla süslenmiş olan yontma taştandır. Sokakların ve konakların avluları kaldırım taşıyla, bazı kaldırımlarla avlular da siyah mermer ve kaldırım taşının karışımı ile döşenmiştir” (El-Tahtâvî: 133).

Yazarın, Paris'i, isminden başlayarak, cadde, sokak ve burada yer alan yapılara varıncaya kadar çok fazla detaya girerek aktarmış olduğu görülmektedir. Bu paylaşımlarından hareketle el-Tahtâvî'nin, Paris'te bulunduğu süre zarfında çok dikkatli incelemeler yaptığı ve edinimlerini birebir notlandığı söylenebilir. Benzer bir durum Hayrullah Efendi'de de görülmektedir:

“Paris şehrini görmeyenlere muhtasar olarak şöyle beyan edebiliriz ki, sekiz on saat vüs'atı olan muntazam bir bahçenin içinde gayet güzel meydanlar ve doğru yollar açılıp, kenarlarına dahi sanâyi'-i mi'mâriyyenin her nevinden olarak nizam üzere birkaç bin cesim ve mükellef sarayları sıra-vâri dizip, hâsıl olan sokaklarını tuhaf gaz fenerler ile tenvîr edip, mezkûr sarayların en aşağı katını dahi umûmen müzeyyen ve mükellef dükkânlar yapıp, eşkâl-ı muhtelifede nice bin arabalar ile karı erkek her an ve dakika mesirelere ve sokaklara çıkıp iyâb ve zihâb ederler. İşte bu şehrin ta'rif-i icmâlisidir” (Hayrullah Efendi, 2002: 88-89).

Hayrullah Efendi'nin burada, Paris'in meydanlarından yollarından saraylarından, sokaklarından, kısaca Paris'in kentsel özelliklerinden çok detaylı izlenimler paylaşmaktadır. Yazarın, izlenimlerini detaylandırma konusunda el-Tahtâvî'den çok da geri kaldığı söylenemez. Dolayısıyla her iki yazarın, Paris'i cadde, sokak ve burada yer alan yapılara ve hatta bu yapılarda kullanılan yapısal unsurlara kadar aktarmış oldukları görülmektedir. Seyyahların Paris'in kentsel özellikleri bağlamındaki bu paylaşımlarının yanında, Paris'in sahip olduğu diğer öğeleri de ayrıntılı bir şekilde okuyucularına sundukları görülmektedir. Bunlar; evler, eğlence ve dinlenme merkezleri, hastaneler, kütüphaneler, akademiler, tiyatro salonları, bahçe ve ormanlar şeklinde sıralanacaktır.

Paris'te Evler

Bu çerçevede ilk olarak, bir kentin mimari yapıları arasında önemli bir yere sahip olan evlerle ilgili söz konusu iki eserde yapılan aktarımlar tespit edilecek ve yorumlanmaya çalışılacaktır. Sözlükte, “bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı; bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane” (*Türkçe Sözlük*, 2011: 834) olarak açıklanan “ev”lerin her iki eserde üzerinde çok fazla durulan mimari yapılar olduğu söylenebilir. El-Tahtâvî, Paris evlerini hem iç hem de dış özellikleri bakımından ele alır ve bu evlerin tertip ve düzenine vurgu yapar. Ayrıca, evlerin kaç kattan oluştuğunu belirtir ve evlerin ebat ve özelliklerinin toplumsal statülere göre değişiklik gösterdiğine dikkati çeker:

“Duvarlarının temelleri ve dış kısımları tamamen yontma taştan olup iç kısımlarının çoğu ahşaptandır. Mermer az bulunduğu için çoğu evlerin ve konakların direkleri renk renk nakışlarla süslenmiş olan yontma taşandır. [...] Odaların, pencerelerin ve duvarların iç kısımları tahtadan olup, tahtaların üzerine yaldızlı yapraklarla güzel ve zarif nakışlar yapıldığı için, odaların içerisi aydınlık olur. Özellikle türlü eşya ve renk renk perdeler ile odaların tanıtımını ve tasvirini yapmak mümkün değildir. [...] Odalarını büyük halılar, seccadeler ve renk renk döşemelerle döşerler, çevrelerini renkli perdelerle süslerler. [...] Odaların çoğunda acaib resimler bulunur. Çalışmak için ayrılan odalar ev sahiplerinin, akrabalarının, babalarının ve dedelerinin

edindikleri resimler ve heykellerle doludur. [...] Evler, alt kat hariç dört kattan oluşmaktadır. Bazı evler ise alt katın dışında 7 kattan oluşmaktadır. Alt katı ahır, mutbah, zahire evi, özellikle de şarap ve odun türü şeyler içindir. Evleri Mısır evleri gibi bölük bölük olup her bölükte bir takım odalar ve odaların pencereleri vardır. Paris'in evlerini ve konaklarını üç sınıfta inceleyebiliriz:

1. Halktan insanların evleri,
2. Zenginlerin ve devlet adamlarının konakları,
3. Kralın, kralın akrabalarının sarayları, meşveret divanları ve mirî divanları” (El-Tahtâvî, 1992: 133-135).

Yazar, Paris evlerini çok fazla detaylandırdığı, yer yer ülkesi Mısır'daki evlerle karşılaştırma yoluna da gittiği, böylelikle onun, okurlarında bu evlerin içinde bulunuyorlarmış gibi bir his oluşturmaya amaçladığı düşünülebilir. Hayrullah Efendi de, Paris evleri hakkında bilgiler verir, bu yapılarda taş ve tuğlanın önemli yapısal öğeler olduğuna dikkati çeker ve bu evlerin iç dizaynıyla ilgili de açıklamalarda bulunur:

“Frengistan'da yatak ve yatmak maddesi bizim memleketin usulü gibi (değildir) (olmayıp) İptidahaneleri kârgir olduğundan, bizim evlerimiz misilli her vakit yanıp mahvolmak gece yarısı çıplak çıkmak korkuları olmadığından eşyâ-yı beytiyyeleri mükellef yatakları yerlidir. Yani bizim yataklarımız gibi akşam serilip sabah kaldırılmaz. Yatak odası başkadır. Yatakları odası yerde olmayıp (demirden yahut mavun ve pelesenk emsali nefis ağaçtan masnû) serîr üzerindedir” (Hayrullah Efendi, 2002: 29-30).

Hayrullah Efendi, Paris evleriyle Türk haneleri arasında karşılaştırma yoluna gitmektedir. Türk hanelerinin ahşaptan inşa edildiği için, yangınlarda bu yapıların çok fazla zarar gördüğünü ve hane halkının bu sıkıntıdan muzdarip olduğunu vurgulamaktadır. Hayrullah Efendi'nin kendi kültürel yapılarına yönelik yaklaşımının, oto-oryantalist bir bakış açısı içerdiği söylenebilir. Ancak, taş ve tuğlanın ahşap'a göre yanıcı olmadığı gerçeği göz önüne alındığında, Hayrullah Efendi'nin bu ifadelerini bir durum tespiti olarak da yorumlamak mümkündür. Nitekim, ahşaptan oluşan dönemin Türk evlerinin, pek çok seyahatnameye konu olduğu bilinmektedir. Söz gelişi, 1856 yılında İstanbul'a seyahat eden Théophile Gautier, İstanbul'un ahşap olan evlerinin çok sık meydana gelen yangınlar yüzünden küle döndüğünü ve bu durumun kentin tarihsel ve kültürel mirasına zarar verdiğini belirtir:

“Neredeyse tamamı ahşaptan inşa edilmiş bu şehir ve Türk kaderciliğinin sonucu ihmal yüzünden çıkan yangın, İstanbul için olağan bir olaydır. Burada altmış yıllık bir eve ender rastlanır. Camiler, su bentleri, çeşmeler ve surlar, Fener'de birkaç Rum evi ve Galata Cenevizlilerden kalma bir-iki yapı dışında, İstanbul'un bütün evleri ahşaptır. Geçmiş devirler, alevlerin boyuna süpürdüğü bu toprakta hiçbir iz bırakmamışlardır” (Gautier, 2007: 233).

Bu açıklamadan, İstanbul'un sadece evlerinde değil, hemen tüm yapılarında ahşabın önemli yapısal bir öğe olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ise farklı sebeplerden kaynaklanan yangınlar yüzünden yıkıma yol açarak, ülkenin hem ekonomisine hem de kültürel zenginliğine

zarar verdiği anlamı çıkarılabilir. El-Tahtâvî ve Hayrullah Efendi'nin, Paris evlerini çok detaylı bir şekilde okurlara sundukları anlaşılmaktadır.

Paris'te Dinlenme ve Eğlence Merkezleri

Her iki seyahatnamede yapılan aktarımlardan bir diğeri ise Paris'te bulunan dinlenme/eğlence merkezleridir. Gerek el-Tahtâvî ve gerekse Hayrullah Efendi'nin bu mekânlara dikkati çektikleri görülmektedir. Eğlence merkezlerinin ve dinlenme yerlerinin kent yaşamında önemli sosyal alanlardan biri olduğu ve kentli toplumun bu tür mekânlarda bir araya gelerek hem boş zamanlarını değerlendirdikleri hem de bulundukları toplumla kaynaşmak suretiyle sosyalleşmiş oldukları söylenebilir:

“Bir kurum olarak işlev gören boş zamanların kendi mekânlarını oluşturması gerekir. İşte bu süreçte eğlence ve muhabbet mekânlarının kent hayatının her tarafında kurulduğu, toplumsallaşma, kaynaşma, tanışma, sosyalleşme gibi işlevleriyle öne çıktığı görülmektedir. Boş zamanlarını değerlendirmenin çeşitli yollarını arayan kentli insan, bir seçenek olarak sözü edilen mekânlar etrafında kent hayatının iklimine katılmayı denemiştir” (Çağlak, 2009: 467).

Çağlak'ın da vurguladığı üzere, dinlenme ve eğlence mekânları, kent insanı açısından çok önemli işlevleri yerine getiren önemli unsurlardır. El-Tahtâvî, Paris'te insanların dinlenmek, yemek, içmek amacıyla bir araya geldikleri mekânlar olarak restaurantlara dikkati çeker, bu yapılar hakkında okurlara şöyle bir paylaşım yapar; “Paris'te insanların dinlenmelerine, yemelerine, içmelerine mahsus restaurant adı verilen yerler vardır. Burada ne aranırsa bulunur. İnsan kendi evinde bulamadığı birçok şeyi burada rahatlıkla bulur” (El-Tahtâvî, 1992: 140). Hayrullah Efendi de, Paris'teki eğlence ve dinlenme yerlerinden bahsetmeyi ihmal etmez, ancak onun bu konuda biraz daha detaylı gözlem aktardığı söylenebilir:

“Paris'te her nevi efkârda olan zevat için imrâr-ı vakt edip, ibret alacak çok şeyler vardır. Ve bunların dahi en âlâ ve en tekellüflüsünden, en bayağı ve sadesine kadar mevcut olmakla, herkes kendi mizaç ve hevesine göre eğlenebilir. Zira bu şehirde heva ve hevesten geçmiş bir filozoftan, tâ nefis-i emmâresine mağlup bir delikanlıya kadar mütehâlif-ül-mizaç eşhas ve zevatın aldanıp, meşgul olacağı vesâit-i adide bulunur” (Hayrullah Efendi, 2002: 111-112).

Yazarın ayrıntılı bir şekilde yaptığı aktarımdan, Paris'te her statüde insana hitap eden eğlence merkezlerinin var olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıklama, Paris'in eğlence ve dinlenme yerleri konusundaki çokluğuna ve çeşitliliğine bir gönderme olarak da okunabilir. Nitekim Hayrullah Efendi, Paris'teki eğlence ve dinlenme merkezlerinin çokluğunu ve çeşitliliğini, tertip ve düzenini İstanbul'dakilerle karşılaştırma yoluna gitmek suretiyle de ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir; “burada bin kadar restoran ve kahveler olup, bu kahveler bizim İstanbul kahveleri misilli pis hâlde değildir” (Hayrullah Efendi, 2002: 30). Hayrullah Efendi'nin bu yaklaşımını doğrudan oto-oryantalist bir söylem olarak ifade etmek mümkündür. Her iki yazar, dinlenme ve eğlence merkezlerinin Paris toplumunda önemli yaşam alanları olduklarını, Parislilerin bu tür mekânlarda bir araya gelip, sosyalleştiklerine vurgu yapmışlardır.

Paris'te Hastaneler

Kentsel özellikler arasında önemli unsurlardan bir diğerinin hastaneler olduğu söylenebilir. Nitekim her iki yazarın eserlerinde Paris'te bulunan hastanelerle ilgili izlenimler paylaştığı görülmektedir. El-Tahtâvî, Paris'te yaşayan insan sayısındaki artışla, ortaya çıkan sorunlar arasında ilişki kurmaktadır ve sorun ve sıkıntılara çözüm bulmak amacıyla insanların hastanelere gittiklerine dikkati çekmektedir:

“Paris, Fransa'nın büyük bir kenti olduğu için birçok sanatkârı bünyesinde barındırmaktadır. Halkın ve sanatkârın çoğalmasıyla insanların sorunları da artmaktadır. İnsanların sorunlarını çözümlmek için kurulan hayır kurumlarının başında hastahaneler gelmektedir. Hastalanan insanlar, hastahanelere giderler” (El-Tahtâvî, 1992: 181).

Yazar, Paris'in büyüklüğünün ve pek çok konudaki olanaklarının demografik yapısına da etki ettiğini vurgulamaktadır. Doğal olarak bu durumun sorunların artışına ve hastanelere olan ihtiyacın fazlaşmasına kapı açacağını belirtmeye çalışmaktadır. El-Tahtâvî eserinde, hastanelerin işleyişi konusunda da bilgiler verir:

“Hastalığı, doktorların söz ve kararıyla sabit olmayan bir kimse hastaneye alınmaz. Bir hasta da, şifa bulmaksızın hastaneden çıkarılmak istendiği zaman, sağlığına kavuşup işiyle ve kazancıyla meşgul oluncaya kadar, kendisine yetecek derecede zahire verilir, öylece çıkarılır” (El-Tahtâvî: 183).

Bu ifadelerle yazarın, Paris'teki hastanelerin tertip ve düzeninin yanı sıra, işleyişindeki sistemliliğine de vurgu yapmaya çalıştığı söylenebilir. El-Tahtâvî'nin bu yaklaşımı, bir durum tespiti biçiminde okunabildiği gibi, gizli bir oto-oryantalist söylem şeklinde de yorumlanabilir. Bir diğer ifadeyle, Paris hastanelerinin çok olumlu ve şaşılası sözlerle aktarılması, okurların Mısır sağlık sisteminin iyi işlemediği ya da yetersiz olanaklara sahip olduğu, bu yüzden yazarın Paris sağlık sisteminden çok fazla etkilendiği anlamı çıkarmalarına yol açabilir. Paris'te bulunan hastanelerden Hayrullah Efendi de izlenimler paylaşmaktadır:

“Nefs-i Paris'te askerî hastahanelerinden başka, emrâz-ı umûmiyye için dokuz bâb hastane olup, yedi bin üç yüz elli adet yatakları müştemildir. Emrâz-ı husûsiyye için dahi on bir bâb hastane daha olup, derunlarında on bin beş yüz yatak olmakla, işbu iki nevi hastanelerde takriben on sekiz bin hasta mevcut bulunur ki, bunların bir takımının tahsisâtı emvâl-i mevkûfeden harç olunup, bir takımı dahi herkesler kendi paralarıyla yatarlar” (Hayrullah Efendi, 2002: 116).

Hayrullah Efendi'nin, Paris'teki hastaneleri üç kısma ayırdığı görülmektedir. İlk kısım askerî hastanelerdir. İkinci olarak, genel hastalıkları olan kişilerin kaldığı hastanelerdir. Üçüncüsü ise, özel hastalıkları olan kimselerin yattığı hastanelerdir. Yazar, askerî hastaneler hariç, diğer hastaneler hakkında çok fazla sayısal veri paylaşmıştır. Bu durum, onun bu konuda özel bir çalışma içerisine girdiğini ve böylelikle edinimlerini somut verilerle okurlarına sunduğu söylenebilir. Dolayısıyla her iki yazarın Paris'te yer alan hastanelerle ilgili olumlu yaklaşımlar sergiledikleri ifade edilebilir.

Paris'te Akademiler

El-Tahtâvî ve Hayrullah Efendi'nin Paris izlenimleri arasında kent insanlarına kültürel ve bilimsel kazanımlar sağlayan, farklı disiplinlerin eğitim ve uygulanması amacıyla inşa edilmiş akademiler de önemli bir yer tutmaktadır. El-Tahtâvî, Paris'te yer alan akademi, üniversite, enstitü gibi öğrencilerin eğitim almasına katkı sağlayan kurumlar hakkında bazı bilgiler paylaşır ve daha sonra ise bilimsel ve kültürel çalışmalar yapmak için kurulan akademilerden bazılarını sıralı bir şekilde okurlarına sunar:

1. Fransız Dili Akademisi
2. Edebi İlimler, Haberler ve Eserler Akademisi
3. Tabîî ve Hendsi İlimler Akademisi
4. Güzel Sanatlar Akademisi
5. Felsefe Akademisi (El-Tahtâvî, 1992: 205-206)

Yazarın, Paris'te bulunan akademiler hakkında verdiği bilgilerde çok fazla detay paylaştığı söylenemez. Ancak, Hayrullah Efendi'nin bu konuda çok daha fazla ayrıntıyı okurlarıyla paylaştığı söylenebilir:

“Paris'te ulema ve erbâb-ı maarif ü fûnûnun içtima'ları için esâmi-i muhtelifle ile mevaki'-i adide vardır. Ez-cümle a'lem-i ulemâ-yı Paris'in müctemi' oldukları beş nevi akademiyya olup, evvelki kırk nefer ulemâ-i Fransa'dan mürettep Fransız akademiyyasıdır ki, bunların vezâif-i me'mûriyetleri Fransız lisanın ıslah ve tevsî'ne ve fûnun ve maarifin terakkisiyle vaz' olunan lugat ve esâmi-i cedidenin neşir ve ilânına hizmet ederler. İkinci ulûm-i edebiye vü ahhâr ve âsâr-ı nafia vü inşâ akademiyyasıdır ki, bunun dahi efâzıl ve ulemadan kırk nefer a'zâ-yı müdavimi birinci akademiyya azasından on zat ile sekiz nefer ecnebi elli kadar a'zâ-yı muhâberesi vardır. Bunlar dahi Fransa'nın terakkiyat-ı ulûmunu teshil ile meşgul olurlar. Üçüncü ulûm ve maarif akademiyyasıdır ki, beheri altışar azadan ibaret olarak, on iki cemiyete münkasım olmuştur. [...] Dördüncü akademiyya dahi sanâyi' ve hiref akademiyyasıdır ki, bunun da meşâhîr-i hüner-verândan kırk a'zâ-ı mevcûdesi olup, sanayi' ve hirefin tezâyüd ve terakkisini mütalâa ile meşgul olurlar. [...] Beşinci akademiyya dahi ilm-i âdâb ve politik akademiyyasıdır ki, kırk azası olup bunların mecmu'u ulûm ve sanayi sarayı denilen sarayda ikamet ve içtima ederler” (Hayrullah Efendi, 2002: 116-117).

Hayrullah Efendi, tıpkı el-Tahtâvî gibi, Paris'te beş adet akademinin yer aldığını beyan etmiştir. Ancak Hayrullah Efendi, bu akademileri sıralı bir şekilde sunmuş olsa da, her bir akademiye icra ettikleri işlevleri açısından da ayrıntılı bir şekilde paylaşmıştır. Yazar, bu mekânları sadece işlevleri bakımından gözlemlememiş, ayrıca buralarda çalışanların görev tanımlarına da yer vermiş, görevli sayısını da aktarmıştır. Bu akademilerden bazılarının kendi içlerinde alt bölümlere ayrıldıklarını da belirtmiştir. Bu konuda el-Tahtâvî'nin daha sınırlı bilgiler paylaştığı, Hayrullah Efendi'nin ise çok daha fazla ayrıntı içeren bilgileri aktarmış olduğu tespit edilmiştir.

Paris'te Kütüphaneler

Akademilerden sonra, bir kentin önemli kültürel yapılarından biri olan kütüphaneler hakkında da, her iki seyyahın ne tür izlenimler edindiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu konuda gerek el-Tahtâvî ve gerekse Hayrullah Efendi'nin çok detaylı gözlemlerde bulunmuş oldukları söylenebilir. El-Tahtâvî, Paris kütüphanelerini şöyle açıklamaktadır:

“Fransızların diğer milletlerden üstünlüğünü belirlemek için okullarının ve kütüphanelerinin meşhurlarını açıklamak uygun görülmüştür. Paris'te bulunan kütüphanelerden birisi Kraliyet Kütüphanesi'dir. Bu kütüphanede Fransızların ve diğer milletlerin her türlü ilmi öğrenmelerini sağlayacak değişik dillerde yazılmış yazma ve basma kitaplar mevcuttur. Basma 400.000 çeşit kitaptan başka Mısır ve benzeri İslâm ülkelerinde pek nadir bulunan kitaplarla birlikte pek nefis yazılarla yazılmış sayısız Mushaflar vardır. Kütüphanede bulunan Mushafların hakir görülmesi mümkün iken, hakir görmeyerek muhafazasına itina ve dikkat gösterilmiştir. Okumak ve tercüme etmek isteyen kimselere teslim ederler. [...] Paris'te bilginlerin, öğrencilerin, zenginlerin kendilerine has kütüphaneleri vardır. Okuyup yazmaya istekli olmaları nedeniyle kütüphanesi bulunmayan kişi pek nadirdir. Özellikle bütün zenginlerin evlerinde, kütüphaneler, araçlar, gereçler, maden ilmini araştırmaya vesile olan taşlar gibi garip şeylerin bulunduğu odalar vardır. Paris'te bulunan bu odalara, “Hazine-i Müsteğrebat” adı verilir” (El-Tahtâvî, 1992: 201-202).

El-Tahtâvî, Paris kütüphaneleri hakkında çok fazla detay içeren bir paylaşımda bulunmuştur. Burada hem Kraliyet Kütüphanesi hem de farklı statüde kimselerin sahibi oldukları kütüphaneler hakkında bilgiler aktarmıştır. Kütüphanelerin içerisinde ne tür kitaplar yer aldığını rakamlarıyla açıklamaktadır. Özellikle türü ne olursa olsun kitapların muhafazasına önem verildiği, söz konusu kitaplardan yararlanmak isteyen kim olursa kolaylıkla bunlara ulaşarak, çalışmalarını yapabileceğini vurgulamaya çalışmıştır. Yazarın kütüphanelerle ilgili paylaşımında şaşkınlık ve hayret izlenimi ortaya koyduğu söylenebilir. Benzer bir izlenim Hayrullah Efendi de vardır:

“Paris'in kitaphanelerinin adet ve enva'ı çok ise kitaphane-i imparatorî denilen kitaphanede dört yüz bin cilt kitap mevcuttur. Mezkûr kitaphanede pek çok kütüb-i nefise-i İslâmiyye olmakla ziyaret olunmuştur. Bir takım kütüb-i İslâmiyye ve mesâhif-i şerife görülmüştür ki, indlerinde riayeti mültezem değil iken bile mevâzi'-i mahsûsada dolaplar içinde mahfuz ve masûndur. [...] Bunlardan başka Sorbonne, Louvre memleket kitaphaneleri namıyla kütüphaneler daha vardır. İşbu memleket kitaphanesi ki Paris kitaphanesi demektir. Müellifât-ı cedîde ile günden güne terakki kesb etmektedir. Bu kitaphanelerden başka bazı zevatın hanelerinde elli (altmış) bin cilt kitaphaneler bulunur. Ahâli-i Paris'in okuyup yazmakta behreleri olmak hasebiyle indlerinde kütüphanesi bulunmayan zat pek nadir olup, ekser büyük hanelerde mükemmel kitap odaları vardır” (Hayrullah Efendi, 2002: 115-116).

Hayrullah Efendi, Paris'teki kütüphanelerle ilgili, el-Tahtâvî'yle örtüşen bir yaklaşım sergilediği düşünülebilir. Dolayısıyla her iki yazarın Paris'te bulunan kütüphaneler hakkında olumlu paylaşımlar ortaya koymuş oldukları ifade edilebilir. Hatta söz konusu kütüphaneler

üzerinden Paris toplumunun okuma ve yazmaya olan arzu ve iştihakına bir gönderme de yapıldığı söylenebilir.

Paris'te Tiyatrolar

Her iki seyahatnamede tiyatro salonlarından da bahsedildiği görülmektedir. El-Tahtâvî şu satırlarla Paris'in tiyatro salonlarını ele alır:

“Rakkaslar, hayalbaz ve hokkabazlar tiyatro adıyla anılan yerde toplanırlar. Belli bir düzen içinde, zikrolunan bu yerlerde herkes sanatını icra eder. Adı geçen bu yerler gülünç, acıklı ve çoğu zaman da garip işleri ihtiva etmektedir. Fransızlar, kişinin ahlâkının bu tür yerlerde değişeceğine inanırlar ve bu tür yerleri “ibret alınacak yer” şeklinde vasıflandırır. Bu tür yerlerde iyi ve kötü ahlâkın belirlenmesini sağlayan oyunlar sergilenir. İyi olanın güzelliği, diğerinin kötülüğü sebebiyle eğilimi güzele olan kimse ondan ibret alarak ahlâkını değiştirir. Eğilimi zararlıya olan insan da kötü ahlâkın belirlenmesini sağlayan oyundan ibret alır, durumunu ona göre değiştirir” (El-Tahtâvî, 1992: 147-149).

El-Tahtâvî, Paris'te bulunan tiyatro salonlarında farklı türlerde tiyatro örnekleri icra edildiğinin altını çizmektedir. Bu oyunların bazen acıklı bazen ise komik içeriklere sahip olduğunu ifade etmektedir. Fransızların bu tür oyunlara ibret almak, iyi ile kötü arasındaki farklılıkları öğrenmek maksadıyla katılım gösterdiklerini vurgulamaya çalışmaktadır. Hayrullah Efendi de Paris tiyatroları hakkında önemli detaylar paylaşmıştır:

“Nefs-i Pariste yirmi kadar tiyatro olup, mevsim-i şitada mecmu'u açık ise de, fasl-ı sayfa bazıları (birkaç tanesi) tatil olur. [...] Buna Grand Opera derler. Muzikası meşhurdur. Passage opera denilen sokaktan girilir. 1771 senesi inşa olunmuştur. 1938 eşhas için mevki' vardır. Burada raks ve teganni icra olunur. (Paris'te en büyük tiyatro budur.) Operaya birkaç kereler gitmiş idim. Filhakika ibret-âmîz bir takım hikâyelerin suret-i mücessemesi icra olunur idi. [...] Pazartesi, Çarşamba, Cuma akşamları oyun vardır. Bazen Pazar akşamı dahi olur. [...] Theâtre Françoise bunun mevki'i Richelieu sokağıdır. 1500 seyirci istiap eder. Bu tiyatrodaki ekseriya kederli vak'aların hikâyeleri tasvir olunur. Her gün oyun vardır. (Oyunlar en meşhûr münşilerin tertip-gerdeleri olup, oyuncular dahi fesahatli meşhur adamlar olduğundan herkes ta'lim-i fâsâhat, tasmîm-i lisân etmek üzre bu tiyatroya giderler. Âdeta bir lisan ve fesahat talimhaneleridir.) Theâtre Opera Comique, bu dahi Italiens Bulvarı'nda olup 2000 mevki'i vardır. Bunda icra olunan şeyler mudhikât-ı envâ'idir” (Hayrullah Efendi, 2002: 141-142).

Hayrullah Efendi, Paris'te yirmiden fazla tiyatronun bulunduğunu ve bunlardan çoğunun kış ve yaz mevsimlerinde açık olduğunu, ancak onlardan bazılarının ise sadece kış aylarında gösterilere sahne olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Ayrıca kentte yer alan önemli tiyatro salonları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Her iki yazar, Paris'te bulunan tiyatro mekânları ve buralarda icra edilen oyunlar hakkında çok ayrıntılı paylaşımlar yapmışlardır.

Paris'te Bahçe ve Ormanlar

Paris'te yer alan kent imgeleri bağlamında ele alınan mekânsal yapılardan son olarak, bir kentin önemli unsurlarından olan bahçe ve ormanları hakkında eserlerdeki aktarımlara yer verilecektir. Her iki eserde bu konuda da paylaşımlar yapıldığı görülmektedir. Seyyahların bu konudaki izlenimlerine geçmeden önce bahçeleri oluşturan bitkilerin, çiçeklerin önemi hakkında bazı açıklamalara yer verilebilir. Jack Goody, bir toplumun bitki ve çiçeklere bakış açısıyla, o toplumun kültürü, sosyal ve toplumsal ilişkileri arasında ilişki kurar ve çiçek ve bitkilerin toplumsal yapıda nasıl bir yere sahip olduğunu şöyle özetler:

“Doğanın ve toplumun doğa hakkındaki görüşlerinin bir parçası olan çiçeklere odaklanarak, genel düzeyde çok rahat göremeyeceğimiz sorunlara daha kolay yaklaşma şansı buluruz. Çünkü çiçekler kültürün de parçasıdır. Birincisi, onları eveilleştirip yetiştirilebilir kılan insanoğludur; ikincisi, toplumsal yaşamın pek çok alanında kullanılmaktadırlar: Dekorasyonda, tedavide, yemek pişirmede ve yemeklere çeşni katmada, hepsinden önemlisi de, hem ölümler hem canlılarla, hem ilahi varlıklar hem insanlarla ilişkiler kurmada, ilişkileri sürdürmede ve sona erdirmede... Elbette zaman içinde önemli değişimler meydana gelmiştir; botaniğin gelişmesi, yazılı bilgi ve edebiyatın kullanımı, boş vakit değerlendirme biçimlerinin değişen karakteri, yeniden üretme sanatları, üretim biçimleri ve daha gündelik olan kaygılar, bu değişimlere etki eden faktörlerdir. Ama öte yandan süreklilikler de vardır ve bunlar, genelleş(tiri)len (ama her zaman genel olmayan) insanlık durumunun kendisinden ileri gelir” (Goody, 2010: 25-27).

Bu açıklamada, bitkilere odaklanmanın sorunların çözümüne katkı sağladığı ve bu yüzden çiçek ve benzeri bitkilerin toplumsal ve kültürel yaşamın önemli unsurları olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca bitkilerin çok yönlü kullanımlarına dikkat çekilmiş, değişen dönemsel koşulların botanik biliminde de önemli dönüşümleri ortaya koymuş olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda bahçelerin, ormanların kentsel yaşamın önemli birer parçası olduğu anlamı çıkarılabilir. Nitekim el-Tahtâvî Paris toplumu açısından bahçelerin önemli bir gereklilik olduğunu ve bu yüzden Parislilerin evlerinin bir köşesini bahçeye çevirip, burada bitkiler yetiştirdiklerini belirtir:

“Paris'in arazisi her yönüyle ziraata uygun olduğundan, çoğu evlerin, çeşitli ağaçları, çiçekleri, sebzeleri içine alan büyük bahçeleri olur. Halkı, garip hayvanları terbiye ettikleri gibi bitkileri de terbiye ederler. Bu nedenle Paris'te çok acayip bitkiler bulunur” (El-Tahtâvî, 1992: 87).

El-Tahtâvî, bitki yetiştirme konusunda Fransızların yeteneğine vurgu yapmaktadır. Hayrullah Efendi ise, Paris'te bulunan Boulogne Ormanının tabii güzelliğinden ve orada yapılan sosyal etkinliklerden okurlarına detaylı bir şekilde gözlemler aktarır:

“Bu ormanın bir tarafında (Precatelan tabir olunur bir bahçe daha olup orada) her yanı açık kebir paşa çadırı şeklinde gayet mükellef bir mızıkaya yeri vardır ki, her gün öğleden dört saat mürüründe mızıkaya başlar bu mahallin etrafı fır dolayı sandalyeler (dir) (olmakla) herkesler gelip oturup, istima” ederler. [...] Burada ağaçların üzerine çarpan güneşin yeşil olarak zemine aksi ve zeminin dahi envâ'-ı ezhâr ile karışık olmak üzere,

orada bulunanların yüzlerine mün'akis olması ve mızıkânın dahi bu hâlde ağaçların arasında dolaşan aks ve sadâların kulaklara çarpması sebebiyle adama müstevli olan hâlet-i garîbenin tarifi mümkün olamaz. Zira kulaklar mızıkânın sadâ-yı latîfesiyle meşgul iken, o güzel ormanların aralarından gözlere görünen billûrdan havuzlar (billûr havuz) ile yine billûrdan fevvârelerden suların fevaranı yeşil otların içinden geçip, büyük derelere cereyanı burada halkın dahi yekdiğere arz-ı servet için mükellef arabalar ile deveranı, adamı gerçekten müsteğrak-ı deryâ-yı hayret eder idi” (Hayrullah Efendi, 2002: 108).

Hayrullah Efendi, gittiği ve yerinde izlenimlerde bulunduğu bu ormanda, günün farklı saatlerinde etkinlikler yapıldığını, konserler verildiğini ve insanların bu konserleri dinlemeye ve etkinliklere katılmaya geldiklerini belirtir. Bu konserler esnasında ortaya çıkan müziğin yankılamalara neden olduğu ve bu durumun dinleyenleri çok etkilediğini ifade eder. Ayrıca, ormanların içinde bulunan süs havuzlarındaki suların bitkilerin arasından akararak derelere ulaştığının ve bunun da çok güzel bir ortam oluşmasına sebep olduğunun altını çizerek, El-Tahtâvî, bu konuda çok sınırlı gözlemler paylaşırken, Hayrullah Efendi'nin daha fazla detaya girdiği görülmektedir.

SONUÇ

162

“Çok okuyan (yaşayan) değil, çok gezen bilir” "Tebdil-i mekânda ferahlık vardır” atasözlerinde de vurgulandığı üzere seyahat, insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda seyahat etme, seyahate çıkma kişinin, monotonluktan kurtulmasını sağlamakla birlikte, yeni yerler görmesine, farklı kültür ve milletlerden insanları tanımasına ve onlarla tanışmasına fırsat sunar. Böylelikle söz konusu kişi, hayatını hem monotonluktan kurtararak dinamik bir sürece taşır hem de gördüğü, tanıdığı ve tanıştığı farklı kültür ve milletten insanlardan yeni bir şeyler öğrenerek yaşamına zenginlik kazandırmış olur.

Modern dönemde teknolojik olanakların gelişmesi, kişi ve kişilere daha rahat ve kolay seyahat etme fırsatları sunmaktadır. Bu olanaklar sayesinde insanlar, farklı gerekçelere dayanan seyahatler gerçekleştirmektedirler. Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya tüm dünya ülkeleri bu seyahatlere hedef olmakta ya da bu seyahatlerin kapsamına girmektedir. Bu seyahatleri gerçekleştirenlerden bazıları, edindikleri izlenimleri kağıda dökerek, seyahatnameler olarak bilinen eserlerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Bu çalışmada ele alınan *Paris Gözlemleri* ve *Avrupa Seyahatnamesi* adlı eserler de, Rifâa' Râfi' el-Tahtâvî ve Hayrullah Efendi'nin gözlemlerinden meydana gelen iki seyahatnamedir. Bu eserlerde birçok Avrupa kenti hakkında detaylı bilgiler paylaşılmıştır. Ancak bu çalışma, her iki seyahatnamede bir kent olarak Paris'in mekânsal özellikleriyle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda her iki eserde, Paris'teki mekânsal unsurların detaylı bir şekilde okurlara sunulduğu tespit edilmiştir. Bu unsurlar; evler, eğlence ve dinlenme merkezleri, hastaneler, akademiler, kütüphaneler, tiyatro salonları, bahçe ve ormanlardan oluşmaktadır.

Bütün bu sayılan mekânların eserlerde çok ayrıntılı bir biçimde paylaşılması, yazarlarının gözlemlerindeki dikkatlerine ve detaylara verdikleri öneme bir işaret olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla her iki yazarın izlenimlerinde bu denli detaya girmeleri,

TİDSAD

çalışmalarındaki ciddiyeti göstermektedir. Yapılan aktarımlardan bazılarında sayısal veriler de paylaşılmış, bazılarının da ise yazarların kendi kültür coğrafyalarında yer alan mekânlarla karşılaştırma yoluna gittikleri de tespit edilmiştir. Ayrıca, ortaya konan ifadelerin çoğunlukla şaşkınlık ve imrenti içerdiği görülmüştür. Dolayısıyla her iki çalışmada, oto-oryantalist ve oksidentalist söylemlere de başvurulduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Midhat Efendi. (2000) Paris'te Bir Türk, Haz. Erol Ülgen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akıncı, Gündüz. (1973) Türk-Fransız Kültür İlişkileri, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Alver, Köksal. (2009) "Kent ve Kültür Üzerine Notlar", Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Şehirlerin Dili Özel Sayısı, Ankara, s. 428-433.
- Bedin, Cristiano. (2012) Edmondo De Amicis ve Ahmet İhsan Tokgöz'ün Seyahatnamelerinde Londra İmgesi, Yedi Tepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çağlak, Uğur. (2009) "Kentte Eğlence ve Muhabbet Mekanları", Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Şehirlerin Dili Özel Sayısı, Ankara, s.467-474.
- Develioğlu, Ferit. (2011) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- El-Tahtâvî, Rifâ'a Râfî'. (1992) Paris Gözlemleri, Haz. Cemil Çiftçi, Ses Yayınları, İstanbul.
- Gautier, Théophile. (2007) İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri, Çev. Nuriye Yiğitler, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Goody, Jack. (2010) Çiçeklerin Kültürü, Çev. Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Günay, Ertuğrul. (2009) Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Şehirlerin Dili Özel Sayısı, Ankara, s. 509-510.
- Hayrullah Efendi. (2002) Avrupa Seyahatnamesi, Haz. Belkıs Altunış-Gürsoy, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hayta, Yasemin. (2016) "Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı" Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt: 5, Sayı: 2, s. 165-184.
- Löschburg, Winfried. (1998) Seyahatin Kültür Tarihi, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Said, W. Edward. (2008) Şarkiyatçılık, Çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul.
- Türkçe Sözlük. (2011) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yazıcı, Hüseyin. (2006) "Arap Gezi Edebiyatına Bir Bakış", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası Dergisi, C.IX, Yıl:2006, s.99-121.